

Základní dokument tvorby *Koncepce občanského vzdělávání v České republice*

I. Úvod

a) Kontext Základního dokumentu

Základní dokument tvorby *Koncepce občanského vzdělávání v České republice* (dále jen „Koncepce“) má sloužit jako materiál pro vládu, který odůvodní přípravu a přijetí Koncepce, vymezí její základní východiska a stanoví parametry a kroky procesu. Proces následně povede k přijetí Koncepce a bude založen na transparentnosti a participaci všech relevantních subjektů – aktérů občanského vzdělávání, státních orgánů i politických stran zastoupených v Parlamentu ČR.

b) Zdůvodnění potřebnosti Koncepce

Česká republika je podle Ústavy ČR demokratický právní stát, založený na úctě k právům a svobodám člověka a občana. Demokratické zřízení však předpokládá nejen formální ukotvení, ale i naplňování demokracie a jejích principů v každodenním životě společnosti. Tyto demokratické principy je nutné ve společnosti udržovat, podporovat a rozvíjet. Jedním z účinných prostředků pro posilování a rozvoj demokracie je občanské vzdělávání, které demokratické principy přiblíží lidem a povede je k získání kompetencí k ochraně a rozvoji demokracie.

Kvalitní systém občanského vzdělávání je proto pro současný demokratický stát velmi významným nástrojem. Fungující občanská společnost s odpovědnými a aktivními občany jsou klíčovými prvky ochrany demokracie, jejích norem, hodnot a postojů a slouží jako prevence její eroze. Čím více budou lidé občansky kompetentní, tím více se budou zajímat o správu věcí veřejných. Výzkumy¹ ukazují, že se zájmem o politiku vzrůstá i zájem o demokracii a její hodnoty a následně i vyšší angažovanost v její prospěch. Proto je občanské vzdělávání součástí vzdělávacího systému ve všech zavedených demokraciích západního typu, které si plně uvědomují jeho význam a hodnotu.

V současnosti se občanského vzdělávání se dotýkají některé školní předměty na 1. stupni ZŠ jako vlastivěda a je přímo obsaženo ve vzdělávacích oborech Výchova k občanství na 2. stupni ZŠ, Občanský a společenskovědní základ na gymnáziích a Společenskovědní vzdělávání/Občanský vzdělávací základ na středních odborných školách. Dále je občanské vzdělávání rovněž součástí terciálního vzdělávání jako např. součást vzdělávacích programů na pedagogických fakultách v rámci přípravy budoucích učitelů. Prostřednictvím průřezových témat je začleněno do rámcových vzdělávacích programů pro školní vzdělávání.

Nicméně z různých výzkumů vyplývá, že občanské vzdělávání v ČR je v současné době nedostatečné. Ve své tematické zprávě² došla Česká školní inspekce ke zjištění, že:

¹ Například Tomáš Lebeda, Klára Vlachová v kapitole *Jsou Češi politicky aktivní? Viz Jaká je naše společnost?* (Praha 2010)

² Tematická zpráva České školní inspekce *Občanské vzdělávání v základních a středních školách* (dostupná zde: http://www.csicr.cz/Csicr/media/Prilohy/PDF_el_publicace/Tematick%C3%A9%20zpr%C3%A1vy/2016_TZ_obcanske_vzdelavani.pdf), či Mezinárodní studie občanské výchovy - International Civic and Citizenship Education Study provedená roku 2009 (dostupná zde: <https://digifolio.rvp.cz/artefact/file/download.php?file=28947&view=3711>).

- ve třetině základních škol a pětině středních škol chyběla v občanském vzdělávání témata formulovaná v rámcových vzdělávacích programech pro základní vzdělání jako prioritní a klíčová pro úspěšné zapojení žáka do demokratické společnosti;
- základní dokumenty, jako jsou Ústava ČR nebo Všeobecná deklarace lidských práv apod., slouží jako výukové materiály jen přibližně v polovině základních škol;
- v rámci participace žáků základních škol a středních škol na chodu školy byl v polovině škol značně zúžen okruh možných oblastí, které mohou žáci ovlivňovat.³

Z mezinárodní studie občanské výchovy International Civic and Citizenship Education Study vyplynulo, že:

- při srovnání průměrných skóre občanských znalostí z výzkumu CIVED⁴ (1999) a ICCS (2009) byl u českých žáků zaznamenán statisticky významný pokles deseti bodů, který je jedním z nejvýraznějších⁵;
- čeští žáci prokázali v porovnání s ostatními žáky nadprůměrné znalosti (např. v tematice EU⁶), ale projeví menší ochotu angažovat se ve prospěch druhých a celé společnosti⁷, kde je zapojení českých žáků prokazatelně nižší oproti mezinárodnímu průměru⁸;
- výrazně méně českých žáků (jen polovina) se chystá jít k volbám⁹;
- postoje českých žáků k menšinám a k rovnosti mužů a žen jsou průměrné, více negativní jsou pouze názory na rovnost etnických skupin.

Daná situace může být způsobena skutečností, že v České republice dosud není občanské vzdělávání předmětem uceleného koncepčního přístupu na celostátní úrovni. Klíčovým předpokladem občanského vzdělávání jako účinného nástroje posilování demokracie, demokratického občanství a právního státu je především jeho dlouhodobá systémová podpora, a to jak z hlediska finančního, tak metodického a odborného. Občanské vzdělávání by mělo být rozvíjeno jak v rámci vzdělávacích programů ve všech typech počátečního¹⁰ i dalšího vzdělávání, tak ve své neformální podobě ve formě mimoškolního vzdělávání, rozvoje občanské společnosti a její participace na věcech veřejných. Toto vše by mělo být předmětem nové Koncepce.

II. Základní východiska Koncepce

a) Hodnotový rámec Koncepce

³ Tematická zpráva České školní inspekce Občanské vzdělávání v základních a středních školách, str. 36.

⁴ Civil Education Study, International Association for the Evaluation of Educational Achievement

⁵ Mezinárodní studie občanské výchovy - International Civic and Citizenship Education Study, 2009, str. 38.

⁶ Tamtéž, str. 92.

⁷ Tamtéž, str. 140, 142.

⁸ Tamtéž, str. 42.

⁹ Tamtéž, str. 140.

¹⁰ Počáteční vzdělávání vede k získání určitého stupně vzdělání a zahrnuje vzdělávání primární, sekundární a terciární.

Koncepce chce ve svém základě vycházet z ústavního pořádku České republiky – zejména Ústavy ČR a Listiny základních práv a svobod – jenž zrcadlí hodnotové ukotvení České republiky. Vhodná východiska mohou poskytnout preambule obou těchto dokumentů. Ústava se hlásí ke „všem dobrým tradicím dávné státnosti zemí Koruny české i státnosti československé“, vyjadřuje odhodlání „budovat, chránit a rozvíjet Českou republiku v duchu nedotknutelných hodnot lidské důstojnosti a svobody jako vlast rovnoprávných, svobodných občanů, kteří jsou si vědomi svých povinností vůči druhým a zodpovědnosti vůči celku, jako svobodný a demokratický stát založený na úctě k lidským právům a na zásadách občanské společnosti, jako součást rodiny evropských a světových demokracií“, „společně střežit a rozvíjet zděděné přírodní a kulturní, hmotné a duchovní bohatství“ a „řídit se všemi osvědčenými principy právního státu.“¹¹ Podobně Listina základních práv a svobod deklaruje skrze Parlament vůli českého lidu uznávat „neporušitelnost přirozených práv člověka, práv občana a svrchovanost zákona“, navazovat „na obecně sdílené hodnoty lidství a na demokratické a samosprávné tradice našich národů“ při vědomí „trpkých zkušeností z dob, kdy lidská práva a základní svobody byly v naší vlasti potlačovány,“ vkládat naděj „do zabezpečení těchto práv společným úsilím všech svobodných národů“, vycházet „z práva českého národa a slovenského národa na sebeurčení“, připomínat si „svůj díl odpovědnosti vůči budoucím generacím za osud veškerého života na Zemi a vyjádřit „vůli, aby se Česká a Slovenská Federativní Republika důstojně zařadila mezi státy, jež tyto hodnoty ctí.“¹²

Vedle těchto obecných dokumentů na nejvyšší právní i politické úrovni lze jako základní ideový zdroj Koncepce pojmout i usnesení Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR na podporu občanského vzdělávání ze 4. 12. 2014. Z dalších usnesení Poslanecké sněmovny, které se k této otázce vyjadřují, lze zmínit např. usnesení Výboru pro evropské záležitosti č. 65 ze dne 28. 3. 2018 k návrhu doporučení Rady o podpoře společných hodnot, inkluzivního vzdělávání a evropského rozměru ve výuce a č. 66 z téhož dne k návrhu doporučení Rady o klíčových kompetencích pro celoživotní učení.

b) Strategické a odborné materiály, ze kterých bude Koncepce vycházet

Kromě uvedených ideových zdrojů se občanskému vzdělávání z různých aspektů věnují mnohé strategické dokumenty České republiky¹³ či strategie a doporučení mezinárodních organizací¹⁴.

c) Pojem občanského vzdělávání

V České republice zatím neexistuje jednotný koncept občanského vzdělávání a není tak k dispozici ani jednoznačná obecná definice, na které by panovala všeobecná shoda. Ambicí tohoto materiálu není takovou definici stanovit¹⁵. Je možné, že bude vytvořena v procesu tvorby Koncepce, avšak není nezbytnou podmínkou jejího vzniku.

¹¹ Preambule Ústavy ČR, ústavní zákon č. 1/1993 Sb.

¹² Preambule Listiny základních práv a svobod.

¹³ Např. Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020, Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky 2015–2020, Koncepce podpory mládeže na léta 2014 – 2020.

¹⁴ Např. Deklarace ministrů školství členských zemí EU ze 17. 3. 2015 (Pařížská deklarace), doporučení Rady ze dne 22. května 2018 o klíčových kompetencích pro celoživotní učení (2018/C 189/01) dostupné zde: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2018:189:FULL&from=CS>, Charta Rady Evropy o výchově k demokratickému občanství a lidským právům (přijata v rámci doporučení Výboru ministrů CM/Rec(2010)7)), a další.

d) Cíle občanského vzdělávání a základní principy

Cílem občanského vzdělávání je vybavit občana kompetencemi potřebnými pro zodpovědný život v demokratické společnosti, tj. dovednostmi i znalostmi k zastávání a prosazování demokratických hodnot a postojů¹⁶. Občanské vzdělávání má lidi vést k vzájemnému respektu a toleranci, ke kritickému myšlení a k aktivnímu zájmu o věci veřejné a život kolem sebe. Relevantní klíčové kompetence, které tak má občanské vzdělávání zejména rozvíjet, jsou kompetence občanské, personální a sociální a kompetence v oblasti kulturního povědomí a vyjadřování, jak jsou mj. definovány v Doporučení Rady EU o klíčových kompetencích pro celoživotní učení. Jedná se tedy o schopnost jednat jako zodpovědný občan a plně se podílet na občanském a společenském životě na základě porozumění sociálním ekonomickým, právním a politickým pojmům a strukturám, jakož i celosvětovému vývoji a udržitelnosti¹⁷; mediální gramotnost¹⁸, schopnost uvažovat o sobě, účinně nakládat s časem a informacemi¹⁹, spolupracovat v týmech²⁰ a povědomí o rozmanitosti a kulturních identitách v Evropě a ve světě²¹ a schopnost vyjadřovat myšlenky různými způsoby a v různých souvislostech²² – to vše v rámci ústavního pořádku České republiky a za plné platnosti základních práv a svobod.

Občanské vzdělávání by mělo být pro úspěšné dosahování těchto cílů v praxi založeno na těchto principech:

- 1) podpora samostatného myšlení,
- 2) prezentace kontroverzních témat z více různých úhlů pohledu,
- 3) zákaz indoktrinace,
- 4) pluralita názorů a přístupů k občanskému vzdělávání, a
- 5) decentralizace systému občanského vzdělávání.

e) Cílové skupiny občanského vzdělávání a zařazení do systému vzdělávání v České republice

Občanské vzdělávání se týká všech občanů, je zaměřeno na jejich rozvoj, a proto je nutně celoživotním procesem. Příjemci tohoto vzdělávání jsou tak všichni občané ČR od dětství do stáří. Občanské vzdělávání zapadá do konceptu celoživotního učení, jenž pojímá všechny formy učení v

¹⁵ Jednoznačnou definici nemají ani jiné státy, kde občanské vzdělávání tradičně v nějaké formě funguje. Případnou inspiraci nabízejí mezinárodní instituce, jichž je Česká republika členem, jako UNESCO či Rada Evropy.

¹⁶ Vizí české vzdělávací politiky je v tomto směru rozvoj odpovědného a aktivního občanství vytvářející předpoklady pro solidární společnost, udržitelný rozvoj a demokratické vládnutí.

¹⁷ Doporučení Rady ze dne 22. května 2018 o klíčových kompetencích pro celoživotní učení (2018/C 189/01), Příloha Klíčové kompetence pro celoživotní učení, Evropský referenční rámec, str. 10.

¹⁸ Tamtéž, str. 9.

¹⁹ Tamtéž, str. 10.

²⁰ Tamtéž.

²¹ Tamtéž, str. 10

²² Tamtéž, str. 11.

rámci vzdělávacího systému i mimo něj jako jeden propojený celek. Nejde tedy pouze o žáky základních, středních nebo vysokých škol a nelze ho zaměňovat se školním vzděláváním nebo konkrétním vyučovacím předmětem (např. občanskou výchovou), neboť jde o výrazně širší koncept vztahující se k celé společnosti. Tento koncept musí být jako průřezový prvek uplatňován napříč počátečním i dalším, formálním i neformálním vzděláváním.

III. Zásady práce, účastníci a proces vedoucí k přijetí Koncepce

a) Zásady procesu tvorby Koncepce

Proces tvorby Koncepce občanského vzdělávání (OV) bude založen na transparentnosti, která zahrnuje i předvídatelnost, přehledně stanovené kroky a termíny. Celý proces bude transparentně prezentován veřejnosti prostřednictvím dálkového přístupu na internetových stránkách Úřadu vlády, na kterých budou zveřejňovány realizované kroky a výstupy.

Další zásadou tvorby Koncepce bude odbornost. Odborná úroveň při práci na jednotlivých výstupech procesu bude zajištěna zapojením expertů pro dané oblasti.

Třetí zásadou procesu bude participace všech relevantních aktérů, kteří se věnují různým aspektům občanského vzdělávání.

b) Gestor procesu tvorby Koncepce

Celý proces tvorby Koncepce bude zaštitěn členem vlády, jenž má ve své gesci lidská práva, kterému je tento úkol v současnosti uložen.

c) Další účastníci procesu zapojení do tvorby Koncepce

Úspěch celého procesu také závisí na jeho otevřenosti všem aktérům OV, kteří o zapojení projeví zájem. Aktéra OV nelze spolehlivě definovat. Po diskuzích, které proběhly v roce 2017, je nutné dojít k závěru, že za aktéra OV je třeba považovat každého, kdo vyvíjí aktivity v oblasti OV. Nezbytná je mezirezortní spolupráce. Z daného důvodu budou do tvorby Koncepce zapojeni zástupci státní správy, konkrétně zástupci ministerstev a zástupci přímo řízených organizací Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) - Národní ústav pro vzdělávání, Národní institut pro další vzdělávání a Česká školní inspekce. Osloveni a přizváni k procesu budou všichni ti, kdo se v minulosti zapojili do příprav předchozích verzí koncepce pod gescí MŠMT a pod Úřadem vlády. Jedná se o experty na vzdělávání, učitele, lektory, metodiky, nestátní neziskové organizace se zaměřením na vzdělávání, zástupce politických stran zastoupených v Parlamentu, zástupce politických institutů, zástupce pracovišť pro vzdělávání pedagogů, zástupce univerzit, církví, veřejnoprávních médií atd. Zapojeni budou všichni, kteří o to projeví zájem. Vedle otevřenosti procesu je důležité zachovat dostatečnou jasnost o tom, kdo, v jaké roli a za koho je v procesu zapojen.

d) Proces

Celý proces tvorby Koncepce bude spjat s participačními mechanismy. Těmi budou zveřejňování výstupů a postupu prací na internetových stránkách Úřadu vlády, zřízení Pracovní skupiny pro občanské vzdělávání a konání veřejných konzultací a možnost uplatňování připomínek ke zveřejněným výstupům písemně i v rámci veřejných konzultací.

Zveřejňování výstupů a postupu prací na Koncepci na internetových stránkách Úřadu vlády zajistí transparentnost a informovanost všech zájemců o OV a aktérů OV.²³

Pro koordinaci jednotlivých aktivit bude zřízena ministerská Pracovní skupina pro občanské vzdělávání (dále jen „Pracovní skupina“). Pracovní skupina bude dohlížet na celý participační proces tvorby Koncepce a bude koordinovat jednotlivé výstupy. V Pracovní skupině budou zastoupeny relevantní rezorty (viz výše) a aktéři OV z nevládního i akademického sektoru v počtu cca třiceti lidí. Konkrétní složení Pracovní skupiny bude dohodnuto na první veřejné konzultaci aktérů OV. V návaznosti na aktuální potřeby a personální i finanční kapacity gestora budou moci po vzájemných konzultacích být zřízeny další pracovní orgány a skupiny pro konkrétní otázky a oblasti. Pracovní skupina bude sladovat Koncepci s dalšími strategickými materiály²⁴, včetně možnosti propojení se s procesem revizí rámcových vzdělávacích programů.

Jednou až dvakrát ročně se bude konat veřejná konzultace všech aktérů OV, na které budou prezentovány současné práce a výstupy, které budou aktéři OV moci komentovat.

Koncepce bude založena i na dostatečné znalosti aktuální situace v terénu. Sběr informací o současném stavu občanského vzdělávání bude spočívat v poskytnutí informací ze strany relevantních rezortů o jejich činnosti v oblasti občanského vzdělávání, v poskytnutí informací ze strany aktérů OV o jejich činnosti v oblasti občanského vzdělávání a v provedení výzkumu Univerzity Palackého pro Koncepci občanského vzdělávání. Sběr informací bude probíhat hlavně od léta 2018 do konce roku 2018 a následně pak budou během zimy a jara 2019 vyhodnocovány, aby mohly sloužit jako základ pro práci na Koncepci.

Proces přípravy Koncepce začne v září 2018 a bude dokončen na podzim 2020.

Jednotlivé kroky procesu:

Červenec – srpen 2018 Oslovení aktérů OV.

Pozvání zájemců o OV maily či prostřednictvím internetových stránek k zapojení se do procesu tvorby Koncepce. Zájemci o aktivní zapojení budou pozváni s dostatečným předstihem na první setkání. Pasivní zájemci dostanou možnost přijímat průběžné zprávy či sledovat vývoj na internetových stránkách Úřadu vlády.

Zaslání výzvy všem relevantním rezortům s žádostí o poskytnutí informací o aktivitách v oblasti občanského vzdělávání.

²³ Už nyní je možné navštívit stránku o OV zde: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rlp/obcanske-vzdelavani-165701/>

²⁴ Např. Strategie rozvoje vzdělávání po roce 2020, implementace Strategického rámce ČR 2030 atd.

Zveřejnění výzvy všem aktérům OV s žádostí o poskytnutí informací o jejich aktivitách v oblasti občanského vzdělávání.

Srpen – září 2018

Příprava prvního setkání.

Září 2018

První veřejná konzultace s aktéry OV.

Proběhnou prezentace relevantních státních aktérů k jejich činnosti v oblasti OV. Účastníci budou základně seznámeni s probíhajícími výzkumnými a analytickými aktivitami. Na setkání se účastníci dohodnou na složení Pracovní skupiny. V závislosti na množství poskytnutých informací o aktivitách aktérů OV proběhnou prezentace těchto aktérů o jejich činnosti v oblasti občanského vzdělávání.

Říjen 2018

První setkání Pracovní skupiny.

Na tomto setkání Pracovní skupina prodiskutuje konkrétní kroky jako nastavení pracovního procesu, rozdělení jednotlivých úkolů atd.

Listopad 2018 – únor 2019

Přípravné práce na Konceptci.

Sběr informací o situaci v občanském vzdělávání a jejich vyhodnocování. Případné provádění analýz a výzkumů na poli OV členy Pracovní skupiny či sledování práce dalších subjektů. Případné další práce dle potřeby.

Březen 2019

Druhá veřejná konzultace s aktéry OV.

Aktéři OV budou seznámeni se stavem prací na Konceptci a s výstupy provedených výzkumu včetně výzkumu Univerzity Palackého a budou se k nim moci vyjádřit.

Duben 2019 – prosinec 2019

Tvorba první verze textu Konceptce.

Konceptce bude vytvářena z dostupných výstupů a analýz OV ve spolupráci s Komisí a případně dalšími zřízenými skupinami.

Leden – únor 2020

Připomínkování první verze textu Konceptce aktéry OV.

Březen 2020

Třetí veřejná konzultace s aktéry OV.

Diskuse nad první verzí Konceptce a připomínky k ní.

Duben – květen 2020

Tvorba druhé verze Konceptce.

Červen 2020	Připomínkování druhé verze textu Koncepce aktéry O
Červen 2020	Závěrečná veřejná konzultace s aktéry OV nad druhou verzí Koncepce a připomínkám k ní.
Červenec - srpen 2020	Tvorba třetí verze textu Koncepce.
Září 2020	Finální verze Koncepce předložena na vládu.